

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

ГАСАН НАБХАН

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ СІРІЇ НА СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ /70-80-ті рр./

Спеціальність: 17.00.08 – теорія та
історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук



Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор
КОНДРАТЮК Анатолій Степанович

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор СИРІОВА Світлана Михайлівна
2. Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ПОЛЮХІН Леонтій Павлович

Провідна організація – Інститут підвищення кваліфікації працівників культури Міністерства культури України

Захист відбудеться. "____" вересня 1994 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 у Київському державному інституті культури /м.Київ, вул.Шорса, 36/

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного інституту культури /м.Київ, вул.Шорса, 36/

Актуальність дослідження. Головними історичними особливостями, які визначили розвиток художньої культури Сирії в 70-80-х роках XX ст. є: відлуння національно-визвольної боротьби проти іноземних колонізаторів та активна участь Сирії у розв'язанні близькосхідної проблеми, з одного боку, і гостра політична боротьба між різними партіями цієї країни - з іншого.

Принципове значення для Сирії має 1946 рік, коли вона стала незалежною і почала здійснювати самостійну, внутрішню і зовнішню політику, а також 1971 рік, коли з приходом до влади одного з лідерів ПАСВ /Партія арабського соціалістичного відродження/ Хафезе Асада в країні почали здійснюватись значні політичні, соціально-економічні та культурні перетворення, які одержали в сирійській історіографії назву "виправного руху".

Програма цих перетворень включала в себе: об'єднання прогресивних сил у Національний фронт, скликання Народної ради, прийняття постійної конституції, економічний і соціально-культурний розвиток з урахуванням народних потреб і необхідність боротьби з ізраїльською агресією, дальше зміцнення обороноздатності країни, підвищення ролі громадських організацій у розв'язанні суспільних проблем. Наголошувалось на необхідності ширше розвивати відносини Сирії з усіма арабськими країнами та іншими державами і національно-визвольними рухами.

Зрозуміло, що ці важливі обставини не можуть не враховуватися при розгляді загальних і конкретних питань розвитку культури Сирії в 70-80-ті роки поточного століття.

Культурний процес - поняття історично конкретне, яке має як внутрішні закономірності розвитку, обумовлені такими факторами, як етнос, мова, традиційна культура та ін., так і специфіку, що визначається соціально-економічним і політичним розвитком суспільства. Досвід, нагромаджений Сирією у розвитку художньої культури в досліджуваній період, має важливе теоретичне і практичне значення. Тому дослідження процесів розвитку художньої культури Сирії в зазначений період є актуальним.

Стан наукової розробки проблеми.

Вивчення та аналіз відповідних джерел і літератури свідчить про те, що після одержання Сирією незалежності та активного включення її в політичні процеси на Близькому Сході в сучасній історичній науці значно зріс інтерес до дослідження

питань суспільно-політичного розвитку країни. Про це свідчить чимало публікацій і кандидатських дисертацій, присвячених цим проблемам.¹

Проте в більшості досліджень питання культурного будівництва, в тому числі розвитку художньої культури Сирії на сучасному етапі, майже не розглядаються.

Аналізуючи історіографію даної проблеми, можна умовно розділити всі дослідження і публікації про Сирію та розвиток її культури на декілька нерівнозначних як у кількісному, так і в якісному відношенні груп.

До першої з них, на наш погляд, варто віднести роботи, в яких висвітлюється історія арабських країн, в тому числі і Сирії, їх становище в Османській імперії, виникнення та розвиток міст, аграрні відносини, історія дипломатичних відносин Сирії з іншими країнами та ін.² Інститут Сходознавства АН СРСР протягом 70-80-х років підготував і видав ряд досліджень з проблем загальноарабської етнографії.³

1. Див.: Абдель М.Ш. Истоки монументальной живописи и ее художественные традиции на территории современной САР: Автореф. дис. канд. искусствоведения. - М., 1971; Альхадж-Хусейн Б.С. Сирийско-советские отношения /1970-1983 гг./: Автореф. дис. канд. ист. наук. - К., 1982; Афиногенов Д.Е. Социально-политические концепции в раннесирийской литературе: Автореф. дис. канд. ист. наук. - М., 1990; Дергам А. Некоторые аспекты политической жизни современной Сирии: Автореф. дис. канд. филос. наук. - М., 1973; Захаров А.М. Социальная структура общества и рабочий класс независимой Сирии. Автореф. дис. канд. ист. наук. - М., 1973; Кулжин В.Н. Советско-сирийские отношения /1966-1976 гг./: Автореф. дис. канд. ист. наук. - М., 1976; Наджарян Е.О. Арабско-арабские культурные связи в Сирии и Ливане /1945-1970 гг./: Автореф. дис. канд. ист. наук. - Ереван, 1973; Тандур В.Н. Антиимпериалистическая внешняя политика Сирийской Арабской Республики /середина 60-80 гг./: Автореф. дис. канд. ист. наук. - К., 1988 та ін.

2. Базили К.М. Сирия и Палестина под Османским владычеством. - М., 1989. Опис. по пер. на араб. яз.; Сирия, Ливан и Палестина в описаниях российских путешественников, консульских и военных обзорах первой половины XIX века / АН СССР. Ин-т востоковедения. Сост. М.Р. Рыженков, И.М. Смилянская. / - М.: Наука, 1991 та ін.

3. Этнография народов зарубежной Азии. Сборник АН СССР. - М.: Наука, 1980; Календарные обычаи и обряды народов Восточной Азии: Новый год. - М.: Наука, 1985; Традиции в современном обществе. Сборник АН СССР. - М.: Наука, 1990 та ін.

Найбільшу групу досліджень становлять роботи, присвячені питанням соціально-економічного та політичного життя Сирії в сучасних умовах.¹

До третьої групи ми відносимо роботи, які безпосередньо стосуються проблем розвитку арабської культури. Слід відзначити, що публікації з питань арабської культури, зокрема, літератури і мистецтва, видані російською мовою, в деякій мірі обмежені. Радянські сходознавці займалися здебільшого вивченням середньовічних письмових джерел та окремих аспектів загальноарабської культури в середні віки. Так, у працях Бартольда В.В., Крачковського І.І., Белісова Є.А., Кішкевича А.П., Григоряна С.П., Розен В.Р., Фільштинського І.М., Кузнецова К.О. та ін. розглядаються лише питання класичної арабської літератури, історії арабської філософії, музики, архітектури. Ці дослідження мають загальний характер і фактично не торкаються проблем розвитку сучасної арабської культури. Що стосується вивчення та узатягнення процесів розвитку сирійської культури, то, на жаль, тут можна назвати лише роботу Долиної О.А., в якій висвітлюються окремі питання розвитку культури Сирії в сучасний період.²

З арабських джерел необхідно назвати окремі праці з історії і теорії культури, зокрема, Аль-Факурі Х., Мехріні-Мехрадад, Салах Діхні. Джерела та література англійською, німецькою і французькою мовами також в основному однобічні, так як в них розглядаються питання арабської культури в обмеженому відрізку часу /VI-XII ст./ і в контексті загального арабського розвитку, без аналізу особливостей і специфіки розвитку художньої культури країн, що розвиваються, другої половини ХХ ст.

Аналіз дисертаційних досліджень, які розроблялись в колишньому СРСР та Україні, також дозволяє стверджувати, що вони присвячені здебільшого питанням політичного та економічного становища і міжнародних відносин, соціології, а також істо-

1. Гатуллин М.Ф. Аграрные отношения в Сирии. - М., 1957 /АН СССР, Институт востоковедения.

2. Долина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени Египет и Сирия. - М., 1973.

рі! арабських країн у середні віки.

Отже, історіографічний і тематичний огляд вказаних джерел дає підставу зробити висновок про те, що проблематика цих праць практично не торкається питань культурного будівництва в Сирії в сучасних умовах. Разом з тим, за період 1970-1980-х років у культурному житті сирійського суспільства відбулися принципові, надзвичайно важливі зміни: неписьменність серед населення країни зменшилась з 90% у 1946 р. до 35% у 1980 р.; почали активно розвиватись нетрадиційні для країни види і форми мистецтва, відкрилися нові початкові, середні та вищі навчальні заклади, музеї, бібліотеки, а традиційні арабські музика, література, мистецтво одержали нові імпульси розвитку, пов'язані, насамперед, з боротьбою Сирії за національну і політичну незалежність і всесирійське об'єднання. Але ці нові, важливі процеси ще не стали об'єктом спеціального дослідження, і узагальнюючі роботи з проблем розвитку художньої культури Сирії у 70-80-х рр., на жаль, ще немає. Тому наукова необхідність в такому дослідженні очевидна, так як дозволяє проаналізувати та узагальнити нагромаджений досвід культурного розвитку сирійського народу в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження - розвиток художньої культури Сирії на сучасному етапі в контексті загальних соціально-економічних і політичних перетворень у країні за останні десятиріччя.

Предмет дослідження - основні напрямки розвитку художньої культури Сирії, форми і методи її функціонування.

Хронологічні рамки дослідження - 70-80-ті роки ХХ ст.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність, наукове і практичне значення, а також недостатню розробку вказаної проблеми, в дисертації поставлено завдання: на основі архівних документів і матеріалів узагальнити і науково осмислити історичний досвід культурного будівництва в Сирії в 70-80-ті роки ХХ ст., розкрити та проаналізувати основні тенденції розвитку художньої культури в досліджуваній період в світлі загальних соціально-економічних і політичних перетворень в країні за останні десятиріччя.

Реалізація поставленої у роботі мети вирішується на основі таких завдань:

- розглянути основні тенденції та особливості розвитку сирійської художньої культури;

- зв'язувати загальні закономірності і специфіку культурних процесів у Сирії в зазначений період;

- розкрити конкретні напрямки, види і жанри розвитку сирійської художньої культури, обґрунтувати ступінь їх взаємозв'язку і взаємовпливу;

- проаналізувати та узагальнити досвід Сирії у підготовці національних кадрів художньої культури;

- розкрити зв'язки і співробітництво Сирії в галузі культури з іншими країнами.

Теоретична основа дослідження. Для розробки даної проблематики особливе значення мають принципи, які лежать в основі сучасного культурного будівництва, ставлення до культурної спадщини. Дослідження сучасних процесів розвитку художньої культури Сирії необхідно проводити з урахуванням тісного взаємозв'язку соціально-економічних, політичних і власне культурних факторів. Тому правомірним є за теоретичну основу взяти дану схему з урахуванням конкретно-історичних особливостей сучасного етапу історії Сирії і виділити такі провідні співвідношення:

- культурний процес і національно-демократичні, визвольні рухи та їх вплив на історичний розвиток сирійського народу;

- культурний процес і національно-демократичні фактори соціально-економічного і політичного розвитку;

- культурний процес і формування демократичної культури на основі багатовікового досвіду загальноарабської культури.

Таким чином, виділяється три провідних ключових аспекти, які різною мірою акцентованості враховуються при аналізі матеріалів у відповідних розділах дослідження.

Виходячи з цього, необхідно підкреслити, що дослідження цих аспектів, по-перше, має теоретичне й пізнавальне значення для вивчення і визначення конкретних явищ і динаміки культурних перетворень в типологічних ситуаціях; по-друге, сприяє збагаченню проблеми культурного будівництва на основі історико-фактологічного матеріалу; може бути використано при створенні рекомендацій для наступних соціально-культурних перетворень, нових форм і методів культурного співробітництва різних країн. Отже, дослідження процесів розвитку художньої культури Сирії в сучасних умовах має актуальне теоретико-пізнавальне, наукове і практичне значення.

Джерельну базу дисертації складають в першу чергу документи урядових установ Сирії і партії БААС, офіційні публікації АСВ, тематичні збірники документів та аналітичні огляди, а також матеріали архівів Міністерства культури Сирії та Міністерства освіти Сирії /Дамаск/, які дали можливість проаналізувати хід соціально-культурних перетворень в галузі культури та освіти в досліджуваній період. Ливчені також документи з питань культурного співробітництва між колишнім Радянським Союзом і Сирією, що знаходяться в архіві Міністерства культури Росії /ф.2329/, Союзу радянських товариств дружба і культурних зв'язків з зарубіжними країнами /ф.9576/.

При роботі над дисертацією використані матеріали архівів України, зокрема, Міністерства освіти /ф.642I/ і Центрального державного архіву України /ф.5IIIO/. Вивчена також періодична преса колишнього СРСР, Сирії та інших країн, насамперед публікації, що стосуються досліджуваної проблеми.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є одним із перших у сучасній сирійській історіографії спеціальним дослідженням, присвяченим питанням розвитку культури Сирії в 70-80-х роках. На основі архівних документів, великого фактологічного матеріалу в роботі висвітлюються соціально-культурні процеси, розкриті історичні закономірності, особливості і складності в формуванні художньої культури сирійського народу. Вперше в формі дослідження показано розвиток радянсько-сирійського співробітництва у підготовці національних кадрів у галузі культури, а також між громадськими організаціями. Це співробітництво почало практично розвиватись лише після завоювання Сирією незалежності.

Практичне значення дослідження. Матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у подальшій розробці питань культурного будівництва Сирії. Вони можуть також використовуватись викладачами навчальних закладів при підготовці курсів лекцій, спецкурсів, проведення семінарських і практичних занять, написанні курсових і дипломних робіт.

Окремі положення і висновки дослідження допоможуть відповідним органам у розробці програм і планів розвитку художньої культури сирійського народу, а також матимуть практичне значення для працівників культури, освіти, громадських орга-

нізацій у поліпшенні культурного співробітництва між Сірією та іншими країнами, в тому числі з Україною.

Положення, що виносяться на захист:

- по-перше, висвітлення специфіки історико-культурного розвитку Сірії в контексті загальноарабської культури;
- по-друге, аналіз особливостей, форм і шляхів розвитку сирійської художньої культури на даному етапі;
- по-третє, дослідження процесів взаємодії сирійської художньої традиції з розвитком культури Заходу;
- по-четверте, вивчення форм і методів співробітництва в галузі культури між Сірією та іншими країнами.

Апробація роботи здійснено шляхом її обговорення та рекомендації до захисту кафедрами теорії та історії культури України Київського державного інституту культури, а також основні положення дисертації були викладені на науково-практичній конференції "Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах". - К.: КДІК, 1994 р.

Основний зміст дисертації викладено у трьох публікаціях.

Структура дисертації обумовлена метою і завданням дослідження. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність, наукове і практичне значення обраної теми, міститься аналіз наукової розробки проблеми, визначені мета, завдання дослідження, висвітлені теоретична і методологічна основа, подано огляд використаних джерел.

У першому розділі "Культурна політика Сірії: її суть і закономірності" відзначається, що в 70-80-х рр. XX ст. перед Сірією постало питання про необхідність розв'язання політичних, соціально-економічних і культурних проблем. Після 1946 р., коли Сірією була здобута справжня незалежність, у країні відбулося кілька політичних переворотів, внаслідок чого у 1963 р. до влади прийшла партія арабського соціалістичного відродження /ПАСВ або БААС/. Основною її діяльністю в країні стало проведення реформ у політичній та соціально-економічній сферах,

я також в галузі культури. Вперше в Сирійській історії питання культури одержали державне обґрунтування в "Етапній програмі" /1965 р./ і в першій Конституції, яка була прийнята 13 березня 1973 року. Боя наступна культурна політика сирійської держави будувалась на основних конституційних положеннях. Культурні засади державного ладу трактується в Конституції як принципово нові, патріотичні, як основа побудови нового суспільства.¹ В Конституції підкреслюється, що наука і наукові дослідження користуються підтримкою з боку держави. Всі громадяни проголошені рівними перед законом у правах та обов'язках, а на державу покладено завдання забезпечити рівні можливості всім людям. Кожному громадянину гарантується право на участь у політичному, соціально-економічному і культурному житті країни, в т.ч. право на безплатну освіту, причому початкова освіта оголошується обов'язковою. Ці положення реалізуються на практиці. Так, якщо в 1945-1963 роках на розвиток народної освіти і підготовку національних кадрів було виділено близько 850 млн. сирійських лір, а в 1964-1970 роках - 1200 млн., то в 1973 р. - 368 млн. Кількість учнів у початкових класах зросла з 792 тис. у 1968/69 навчальному році до 1,8 млн. в кінці 80-х років. Загальна кількість початкових і підготовчих шкіл в країні становила більше 10-тисяч.² Разом з тим середніх шкіл у Сирії всього 1300 і навчається в них лише 600 тис. учнів.³

Професійно-технічна освіта в Сирії будувалась в тісному зв'язку з конкретними потребами соціально-економічного розвитку країни. Нині тут функціонує 130 професійно-технічних училищ, в яких ведеться підготовка близько 56 тис. чоловік, в тому числі 76 промислових, 30 торговельних, 80 ветеринарних і сільськогосподарських, 12 жіночих. Підготовка робітників і се-

1. Некоторые вопросы нашей внешней политики. - Дамаск, 1977. - С.16.

2. Революционная Сирия в своем 14-м году. - Дамаск, 1977. - С.25.

3. Там же, с.33.

редніх технічних спеціалістів здійснюється також на різних курсах і в технічних училищах на багатьох підприємствах.

Система вищої освіти в Сирії включає чотири університети: Дамаський /15 факультетів/, заснований в 1903 р. - є провідним вищим навчальним закладом; університет в Халебі /12 факультетів/, заснований в 1946 р. як інженерний факультет Дамаського університету, а в 1960 р. став самостійним. У 1971 р. в Латакії був створений університет "Тимрін" /8 факультетів/, а в 1977 р. в Хомсі - університет "Аль-Баас" /7 факультетів/.

Загальна кількість студентів в країні на сьогодні становить майже 120 тис. чоловік,¹ крім того, працюють 83 вищі школи і проміжні інститути, які готують техніків вищої кваліфікації. Всі вищі навчальні заклади державні і навчання в них платне.

Як бачимо, співвідношення початкової, середньої освіти нерівнозначне, а кількість тих, хто навчається, невелика, що свідчить про складності у розв'язанні завдань культурного розвитку Сирії в 70-80-х рр. Цьому об'єктивно сприяло і те, що програми всіх навчальних закладів розроблені в основному за європейським зразком і недостатньо враховують специфіку і національно-психологічний фактор.

Слід також зазначити, що в освіті і в науці Сирії надається велике значення їх гуманітаризації. Про це свідчить аналіз характеру наукових закладів. Так, дві сирійські академії - Арабська академія /заснована в 1919 р./ і Дамаська академія /заснована в 1919 р./ - займаються в основному дослідженням проблем арабської мови, літератури, культури. Відсутні науково-дослідні інститути в галузі природничих наук та національна аспірантура, яка готувала б кадри вищої кваліфікації. Державні і партійні органи основну увагу зосереджують на питаннях політичного та економічного розвитку. Це стає особливо помітним при кількісному порівнянні законодавчих актів, що стосуються питань економіки і культури. Наприклад, з питань економічного розвитку країни в останні роки було прийнято по-

1. Революционная Сирия в своем 14-м году. - Дамаск, 1977. - С.25.

над 2500 рішень, з політичних - 7900, а з питань культури - тільки 174. Крім того, асигнування на культуру становили в середньому не більше 5% на рік.¹

Наслідком такої політики стало поступове гальмування культурних процесів у досліджуваній період, нерідко ці важливі проблеми розглядались як другорядні.

Другий розділ "Характеристика основних напрямків розвитку художньої культури Сирії" присвячений дослідженню історичних коренів сучасної сирійської художньої культури, її основних тенденцій та особливостей розвитку в 70-80-х роках.

Історично культура Сирії до XIX ст. розвивалася в єдиному руслі загальноарабської культури. Під терміном "загальноарабська культура" маємо на увазі середньовічну культуру арабського халіфату VII-X ст., яка складалася в процесі культурної взаємодії арабів та завойованих ними народів Близького та Середнього Сходу, Північної Африки та Південно-Західної Європи.

Необхідно відзначити важливу роль, яка належала Сирії у загальному арабському культурному розвитку. Саме тому всі особливості культурних процесів у Сирії кінця XX ст. були закладені ще в період становлення загальної арабської культури.

У формуванні арабської культури можна виділити два періоди: доісламський та ісламський. Першою важливою особливістю доісламського періоду треба назвати дуже розвинену словесність кочових племен Аравійського півострова. Друга характерна риса - високе мистецтво у виготовленні виробів декоративно-прикладного напрямку.

В ісламський період розвитку арабської культури Сирія займала особливе місце. На її території було багато племен, які не сприйняли іслам. Саме вони сприяли розповсюдженню в арабському світі філософсько-етичних та наукових досягнень античності й елінізму. Мусульманський період формування арабської культури відзначається також зміною носіїв культури. Якщо до ісламу суб'єктом культурного процесу були широкі народні маси, то в період середньовіччя носіями культури стають окремі вчені, поети та їх оточення.

1. Арабское единство. - Дамаск, 1977. - С.96.

Після введення писемності вся арабська культура середніх віків розділилась на офіційну /класична арабська мова/ і неофіційну /народна - мова, образи, форми і жанри якої не фіксувались письмово і яка складалась із стійкої суміші арабської традиції і різноманітних племенних традицій основного населення/

У сучасній сирійській культурі тісно переплетені два корені: класичної арабської і фольклорної народної культур. Це особливо проявляється у традиційних жанрах художньої культури: літературі, музиці, архітектурі, декоративно-прикладному мистецтві та ін. Такий стиль особливо яскраво проявляється в письменників Ханнаміна, Валіда Міамарі, композиторів Сулхі, Альваді і Сухейль Арафе.

Нові нетрадиційні жанри: кіно, театр, радіо, телебачення виробили стійку тенденцію до взаємопосидання цих стильових особливостей у нову культурну систему. У зв'язку з унікальним етнічним, географічним, соціально-політичним та економічним положенням на Близькому Сході, Сірія, як ніяка інша країна, відкрита для впливу західноєвропейської і американської культур, що, з одного боку - збагачує її культурний досвід, а з іншого - перетворює сирійську архітектуру, музику, літературу на середній арабсько-європейський конгломерат.

Культурне життя Сирії 70-х - першої половини 80-х років відзначається створенням перших творчих спілок, які об'єднали основну частину художньої інтелігенції країни. Нові для сирійської культури форми і жанри - кіно, телебачення, преса, театр - перебували в цей період на стадії становлення. Не маючи глибоких історичних коренів, вони переймали все європейське, що безумовно знижувало художній рівень їх діяльності.

У третьому розділі "Підготовка кадрів художньої культури Сирії" висвітлюються проблеми формування кадрів сирійської художньої інтелігенції. Особливу роль тут відіграє, на наш погляд, період французького мандату /1918-1945 рр./, який приніс в культурне життя країни відповідні зміни, сприяв розповсюдженню світського способу життя. В багатьох містах відкривались ліцеї, де сирійці могли продовжувати навчання, прилучатися до досягнень сучасної культури і мистецтва. Викла-

дання в цих навчальних закладах велося лише французькою мовою. Разом з тим, французькі власті не заперечували проти відкриття клубів любителів мистецтв, гуртків художньої творчості, приватних шкіл мистецтв, в яких викладання велося арабською мовою. Тому, починаючи з 20-х років, подібні об'єднання любителів мистецтв стали провідними у формуванні сирійської художньої інтелігенції. В них вивчалась музика, образотворче мистецтво, акторська майстерність. Клуби художньої інтелігенції виховували нове покоління любителів мистецтв, сприяли професійному становленню і зростанню національних зірок музики, театру, образотворчих мистецтв. Діяльність цих клубів сприяла зміні традиційних поглядів владних структур Сирії на діячів художньої культури, зокрема музики. З 1947 по 1990 р. у Сирії були створені Інститут східної музики, Арабський інститут музики, Аллепський інститут музики, музичний Інститут Спільки революційної молоді Сирії, Вищий інститут музичного мистецтва.

Підготовка кадрів професійних письменників Сирії здійснюється у Дамаському університеті, Арабській і Дамаській академіях, а також у різних гуртках та об'єднаннях молодих авторів.

Художників, архітекторів, діячів кіно, театру і телебачення Сирії готують за трьома напрямками. Перший з них - це безпосередньо на факультетах мистецтв та архітектури в Дамаському і Халібському університетах. Але ці факультети відкрились недавно, а до цього молоді представники художньої інтелігенції одержували відповідну освіту в країнах Західної та Східної Європи. В 70-ті роки почало широко практикуватися запрошення на викладацьку роботу до Сирії творчої інтелігенції з Радянського Союзу та європейських країн. Так, радянські музиканти тривалий час викладали музичні дисципліни в Дамаській консерваторії. Радянські хореографи надали велику допомогу у створенні сирійської хореографічної школи.

Спілька радянських художників в 70-80-ті роки брала активну участь у створенні Сирійської спільки художників, зокрема Міністерству культури Сирії були направлені організаційні матеріали щодо створення вказаної спільки, тематичні плани та інші документи, на основі яких були розроблені аналогічні документи Сирійської спільки художників.

Ціла плеяда художників Сирії була підготовлена Московським художнім інститутом ім.В.І.Сурікова і Ленінградським інститутом живопису, скульптури та архітектури ім.І.Ю.Рєпіна, зокрема Абдель Манан, Шамма, Халіль Аккарі, Мілат Шаліб, Аліль Халіль, Гассан Саабар, Набіх Балан, Ніхад Махсід, Іссам Хаттіто та ін.

Перші сирійські архітектори одержали професійну освіту у Франції. В 1960 році на інженерному факультеті Дамаського університету відкрилось архітектурне відділення. Викладали фахові дисципліни на цьому відділенні педагоги з НДР і Франції. Перші національні сирійські зодчі Х.Фарра, Н.аль-Касрауї, Б.Тайяр, Дж.Абдухадід, Б.аль-Хаккім своєю творчістю і викладацькою діяльністю в Дамаському університеті фактично визначили майбутнє сирійської архітектури, як власне національної та арабської. Архітектурну освіту сирійські студенти одержували також у Західній Європі на архітектурному факультеті Сорбони /Франція/ та в архітектурній академії в Берліні.

Значну роль у підготовці сирійських кадрів художньої інтелігенції відіграла Україна. В 70-80-ті роки вона активно співпрацювала із створенням у 1967 р. Товариством "Сирія - СРСР". У рамках цього співробітництва сирійська громадськість мала можливість широко ознайомитися з художньою культурою України. Сирія щорічно направляла на навчання в українські художні вузи і вузи культури значну кількість студентів та аспірантів.

Таким чином, підготовка кадрів художньої інтелігенції Сирії розпочалась приблизно в 20-ті роки ХХ ст. в самій Сирії у франкомовних ліцеях та арабських гуртках любителів мистецтва. Протягом наступних десятиріч сирійські діячі культури одержували відповідну освіту як у країнах Заходу, так і в Сирії. В 60-ті роки після підписання угоди про культурне співробітництво між СРСР і Сирією щорічно близько 100 студентів та аспірантів одержували освіту з гуманітарних спеціальностей у Радянському Союзі.

Внаслідок того, що сирійська творча інтелігенція формується і здобуває необхідну фахову підготовку як в Сирії, так і за кордоном, культурне життя країни залишається відкритим для широкого впливу неарабських культур.

Четвертий розділ "Зв'язки і співробітництво Сирії в галузі художньої культури з іншими країнами /на прикладі колишнього СРСР та України/" присвячений питанням міжнародного культурного співробітництва Сирії, яке в 70-80-ті роки було надзвичайно інтенсивним. Вивчаючи матеріали архівів як Сирії, так і колишнього СРСР і України, можна зробити висновок про те, що міжнародні зв'язки Сирії в галузі культури необхідно розглядати в трьох аспектах: по-перше, зв'язки і співробітництво Сирії і СРСР; по-друге, співробітництво Сирії з іншими зарубіжними країнами; по-третє, взаємозв'язки в галузі художньої культури Сирії та України.

Сирійсько-радянські культурні зв'язки базувались головним чином на угоді про культурне співробітництво між Сирійською Арабською Республікою і СРСР, яка була підписана 19 серпня 1962 р. Ці плани про наукове і культурне співробітництво, які були заключені між цими двома країнами в 70-ті роки, були практичною реалізацією вищезазваної Угоди, так як нею передбачались розвиток і зміцнення співробітництва, обмін досвідом і досягненнями в галузі літератури, науки, мистецтва, освіти та охорони здоров'я шляхом направлення груп та окремих людей, взаємного обміну вченими і спеціалістами, а також розвиток зв'язків між навчальними закладами і науковими установами, співробітництво між музеями, обмін художніми виставками, театральними та іншими художніми колективами, проведення кінофестивалів, переклад і публікація літературних творів.¹

У вищих навчальних закладах Радянського Союзу сирійські студенти почали навчатись з 1956 року. Якщо в 1956 році в СРСР навчались тільки 3 сирійці, то в січні 1972 р. - вже 1040, в тому числі 597 студентів, 174 аспіранти, 54 стажери і 215 чоловік на підготовчих факультетах.

У 1963 році кількість тих, що навчались у вузах СРСР, становила 3354 чоловіка, тобто зросла більше, ніж у 3 рази порівняно з 1972 роком.² Це свідчить про те, що обидві країни

1. Дир.: "Збірник дійсуючих договорів, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXII, - М., 1970. - С. 627.

2. Поточний архів Посольства САР в СРСР. Док. № 174/ОК.

накреслили широку програму щодо підготовки сирійських національних кадрів.

Особливе місце у зв'язках і співробітництві Сирії в галузі художньої культури з іншими країнами займає співпраця з Україною. Початок їй було покладено в 1965 році, коли було створено Всесоюзне товариство "СРСР - ОАР" (Сирія декілька років входила до складу Об'єднаної Арабської Республіки, скорочено - ОАР/. До цього Об'єднання від України входили державні і громадські діячі, представники творчої інтелігенції, науковці.

Колективними членами цього товариства стали окремі вищі навчальні заклади України, чимало заводів, фабрик, які поставляли свою продукцію до ОАР. Їх перші кроки в діяльності цього товариства були спрямовані саме на розвиток співробітництва з арабськими країнами в галузі художньої культури.

Культурне співробітництво здійснювалось за такими основними напрямками: обмін делегаціями творчої інтелігенції, колективами художньої самодіяльності, організація кінофестивалів, виставок художніх творів, творів прикладного мистецтва, графіки, дитячого малюнку, проведення спільних заходів, присвячених знаменним датам, видатним діячам науки і культури та ін.

У висновках підведені підсумки дослідження, зроблено відповідні узагальнення:

1. Художня культура Сирії в 70-80-х роках ХХ ст. розвивалась як єдиний цілеспрямований процес, обумовлений, з одного боку, історичними особливостями арабської культури, з іншого - впливом сучасних зарубіжних культур. У зв'язку з традиційним високим рівнем неписьменності населення, в арабській культурі, в тому числі і сирійській, фактично функціонує дві культурні традиції: класична і народна.

2. Здійснення цілеспрямованої державної політики в галузі культури розпочалось в Сирії фактично з 1976 року, коли в країні почали проводитися значні політичні, соціально-економічні та культурні перетворення, які одержали в сирійській історіографії назву "виправного руху".

3. Для розвитку сирійської художньої культури в 70-80-х роках характерним є одночасне існування "нового стилю", який поєднує класичну арабську спадщину з сучасними європейськими

методами і формами, та стилем чисто класичного, якому притаманний тільки давньоарабський досвід.

4. Розвиток національної сирійської культури, науки та освіти в досліджуваний період невіддільні від процесу культурного і наукового обміну між Сирією, СРСР та Україною, так як в зазначені роки велика кількість сирійської художньої інтелігенції одержала відповідну освіту в художніх вузах СРСР та України. В цей же час розпочались контакти, обмін досвідом між творчими спілками та окремими діячами культури цих країн.

Необхідно, на наш погляд, відзначити, що вказані культурні зв'язки, маючи загальне позитивне значення, в деякій мірі і негативно впливали на розв'язання завдань культурного будівництва. В планах соціально-економічного і культурного розвитку Сирії та й на практиці часто поспішно, без критичного аналізу та узагальнення переймався і впроваджувався досвід колишнього СРСР, країн "соціалістичної співдружності", без належного врахування стану соціально-економічного розвитку, національних особливостей Сирії, її можливостей.

5. Включення Сирії в активний гуманітарний обмін має в цілому для розвитку художньої культури подвійне значення: з одного боку, зростає загальний культурний рівень нації, а з іншого – під впливом західно-європейської культури національна сирійська культура поступово руйнується і перетворюється на єдиний конгломерат стандартної арабо-європейської масової культури. Саме явище "сирійська сучасна художня культура", на наш погляд, є продуктом боротьби і окладної взаємодії давньоарабської і сучасної європейської культурних традицій.

Основний зміст дисертації викладено в публікаціях:

1. Громадянська політична пісня в арабській сучасній музиці // Збірник статей аспірантів Київського державного інституту культури. – К., 1994. – 0,5 д.а.

2. Традиційні форми і жанри музичного мистецтва Сирії // Збірник статей аспірантів Київського державного інституту культури. – К., 1994. – 0,3 д.а.

3. Зв'язки і співробітництво Сирії в галузі художньої культури з іншими країнами // Питання культурології. Міжвідомчий збірник № 13. – К., 1994. – 0,5 д.а.